Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne
2025, nr 1 (14), s. 59–70

https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10–15804/pom
DOI: 10.15804/PPUSI.2025.1.05

Dominika Dróżdż
Społeczna Akademia Nauk, Łódź
ORCID: 0000-0001-5745-1548
drd@toya.net.pl

UNIA EUROPEJSKA A SPRAWA TERRORYZMU W ODNIESIENIU DO PAŃSTW SPOZA UE, ZWŁASZCZA UKRAINY

Streszczenie: Unia Europejska, organizacja dbająca o prawa i wolności człowieka, której członkiem jest Polska, podejmuje zdecydowane działania mające na celu niedopuszczenie do rozpowszechnienia się terroryzmu. Widoczny jest przy tym wyraźny, równoległy rozwój praw człowieka i prawa antyterrorystycznego w krajach członkowskich UE. Należy pamiętać przy tworzeniu aktów antyterrorystycznych o zachowaniu praw podstawowych dotyczących wolności i praw człowieka. Państwa UE muszą zadbać zwłaszcza także o inne kraje nienależące do EU, w tym obecnie o Ukrainę.

Słowa kluczowe: prawo antyterrorystyczne, terroryzm, Unia Europejska

THE EUROPEAN UNION AND THE ISSUE OF TERRORISM ALSO IN RELATION TO NON-EU COUNTRIES, ESPECIALLY UKRAINE

Abstract: The European Union, an organization that cares about human rights and freedoms, of which Poland is a member, is taking decisive action to prevent the spread of terrorism. There is a clear, parallel development of human rights and anti-terrorist law in EU member states. When creating anti-terrorist acts, it is important to remember to maintain fundamental rights related to freedom and human rights. EU countries must also take care of other countries that are not members of the EU, including Ukraine at present.

Keywords: Act of counter terrorism, Terrorism, European Union

Wstęp

Przedmiotem badań jest tematyka obejmująca terroryzm, a także terror państwowy, przestępstwo terroryzmu, system represji, działania prowadzone wobec ludności cywilnej, zasoby, środki, siły oraz rozwiązania prawne, które miałyby zapobiec działaniom, konfliktom, w tym militarnym, w państwach Unii Europejskiej (UE) i państwach z nimi współpracujących. Począwszy od UE i państw z nią stowarzyszonych, przez państwa współpracujące z UE rozważać trzeba mechanizmy i sposoby radzenia sobie z nimi w prawie krajowym, unijnym oraz międzynarodowym.

Pojęcia takie jak „przestępstwo o charakterze terrorystycznym", „akt terroru", „terror" czy „terroryzm" funkcjonowały przed zdefiniowaniem przestępstwa o charakterze terrorystycznym w 2004 r. w polskim prawie karnym materialnym, tj. jeszcze zanim Polska przystąpiła do UE. Szereg ustaw związanych z terroryzmem nie zostanie tu jednak przedstawione. Przestępstwem o charakterze terrorystycznym może być każdy czyn zabroniony, zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, podczas gdy wspomniana Decyzja Ramowa UE operuje w tym kontekście katalogiem przestępstw, których znamiona można uznać za charakterystyczne dla *modus operandi* sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym. Przestępstwa te, w tym przestępstwa terroru państwowego, uwzględniane są także w krajach sąsiadujących z Polską. Ukraina brana jest pod uwagę jako państwo sąsiadujące z naszym krajem.

Od powstania UE do 2011 r.

Postawę UE wobec terroryzmu należy uznać za „zdecydowaną". Rada UE, Komisja i Parlament zdecydowanie potępiły ataki z 11 września w USA. Trzy dni później przyjęto deklarację szefów państw i rządów UE, w której oświadczono, że atak na Stany Zjednoczone był także atakiem na UE i społeczeństwa demokratyczne (Bolechów, 2014, s. 60–63). Unia Europejska utworzyła listę osób, grup i podmiotów, które w związku z uczestnictwem w aktach terrorystycznych podlegają sankcjom. Lista jest weryfikowana regularnie (co najmniej raz na pół roku). Od września 2016 r. UE może stosować własne sankcje wobec ISIL/Daiszu i Al-Kaidy oraz osób i podmiotów z nimi powiązanych lub je wspierających (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). Państwa członkowskie UE na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Europejskiej w dniu 21 września 2001 r. przyjęły Plan działania przeciwko terroryzmowi zawierający 79 środków prawnych (Conclusions and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting on 21 September 2001). Na nadzwyczajnym szczycie UE w Gandawie 19 października 2001 r. Plan działania uzupełniono o bardziej szczegółowy dokument określony jako „mapa drogowa (Bolechów, 2014, s. 63; Reinisc, 2004, s. 124–125). Mowa tu była o działaniach podejmowanych w państwach Unii Europejskiej, czyli w państwach praworządnych, a nie o „aktach oporu w krajach trzecich podejmowanych wobec struktur państwowych, które same odwołują się do metod terrorystycznych". Decyzja Ramowa Rady UE o zwalczaniu terroryzmu wprowadziła 13 czerwca 2002 r. definicję terroryzmu stanowiącą w zasadzie powtórzenie definicji przyjętej w międzynarodowej Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu terroryzmu z 1937 r. (Council Framework Decision of 13 June 2002 on combatingterrorism, 2002/475/JHA, „Official Journal of the European Communities", L 164, 22 czerwca 2002 r., s. 3; „Official Journal of the European Communities", L 164, 22 czerwca 2002 r., s. 3).

W 2002 r. w decyzji ramowej Rady UE nr 2002/475/WSiSW podano dążenia do zniwelowania różnic w ustawodawstwach krajowych (Filipkowski, 2010, s. 32) w zakresie prawa karnego na podstawie ogólnych zasad zwalczania terroryzmu w UE (Hołyst, 2011, s. 1142). Definicja terroryzmu łączy listę zachowań uznanych za terrorystyczne z elementem „kwalifikującym" – uznanych za akty terrorystyczne pod pewnymi warunkami, w tym związanymi ze specyficznymi typami motywacji (chęć zastraszenia populacji i poważnej destabilizacji lub zniszczenia politycznych, ekonomicznych lub społecznych struktur państwa) (Bolechów, 2014, s. 76). Za terroryzm nie są uznane działania sił zbrojnych podejmowane w czasie konfliktów zbrojnych, skoro strefa ta jest przyporządkowana międzynarodowemu prawu humanitarnemu; za siły zbrojne (zgodnie z konwencjami genewskimi) uznaje się również ludność zwalczającą dominację kolonialną oraz obcą okupację i walczącą przeciwko reżimom rasistowskim w celu realizacji swojego prawa do samostanowienia (Treaty of Amsterdam Amending the Treaty of European Union, The Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, Title VI: Provisions on Po-

lice and Judicial Cooperation in Criminal Matters). Jak zauważa Damian Szlachter (2006, s. 105), terroryzm jest kwalifikowany jako jedna z form przestępczości zorganizowanej, która niekoniecznie należy do najgroźniejszych aktów (za przykład może posłużyć tzw. Agenda Tampere – kompleksowy 5-letni plan działania zalecający nowe rozwiązania w instrumentach prawnych i politycznych). W skład Eurojust (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation) weszli prokuratorzy ze wszystkich krajów członkowskich, którzy mieli za zadanie intensyfikację działań zmierzających do zwalczania najpoważniejszych form przestępczości w UE oraz ułatwianie współpracy sądowej w śledztwach angażujących więcej niż jeden kraj członkowski.

W kolejnych tygodniach i miesiącach przyjęto wiele ważnych dokumentów i podjęto decyzje dotyczące walki z terroryzmem, mającą zajmować się w tamtym czasie kwestią priorytetową w pracach niemal wszystkich organów UE. Razem z sądowym rejestrem antyterrorystycznym (European Union Judicial Cooperation Unit – Eurojust) rozwinięto spotkania od 2006 do 2014 r. Wspólne zespoły śledcze i sieć sądowa zajmująca się sprawami karnymi związane są z przydatnymi narzędziami dotyczącymi terroryzmu. Europejska Konwencja dotycząca wzajemnej pomocy sądowej z 29 maja 2000 r. ustala zasadę bezpośredniej relacji pomiędzy europejskimi władzami sądowymi państw członkowskich. Europejski Nakaz Aresztowania miał charakter operacyjny w państwach członkowskich od 1 stycznia 2007 r.

Między połową 2002 r. a zamachami madryckimi w marcu 2004 r. aktywność UE w zakresie problematyki zwalczania terroryzmu zmniejszyła się w przypadku działalności najwyższych organów, jednak nie na poziomie operacyjnym. Dzięki temu przyjęto w tym czasie sporo istotnych decyzji i dokumentów (Bolechów, 2014, s. 60–63). Rada przyjęła 25 marca 2004 r. nową deklarację o zwalczaniu terroryzmu oraz deklarację solidarności w obliczu terroryzmu. Zmodyfikowano plan działania z 2001 r. i zaprezentowano nowe cele, wzmacniając jednocześnie te, które były zadeklarowane już wcześniej. Na spotkaniach Rady 17 i 18 czerwca 2004 r. przyjęto plan i zidentyfikowano liczne kwestie o znaczeniu priorytetowym (Council of the European Union, 10679/2/04, Rev 2, Brussels, 19 lipca 2004, Fight Against Terrorism,http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/EU_17.18–6.pdf. s. 2–5). Miały miejsce także zamachy madryckie, w związku z którymi powstała kolejna deklaracja z 25 marca 2004 r. – uwzględniono przyjęty plan (42 Council of the European Union, 10679/2/04, Rev 2, Brussels, 19 lipca 2004, Fight Against Terrorism, s. 2–5), wprowadzany dwa razy w roku, oraz kolejne kwestie o istotnym charakterze. Komisja wskazała na przyjętą przez Unię strategię antyterrorystyczną. Połączono konieczność pełnego zintegrowania polityki antyterrorystycznej z polityką zagraniczną UE. Zadeklarowano też otoczenie opieką ofiar terroryzmu oraz ich rodzin (43 Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Prevention, preparedness and response to terrorist attacks, Commission of the European Communities, Brussels, 20.10.2004, COM [2004] 698 final, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0698:FIN:EN:PDF). Pomyślano o utworzeniu w ramach Sekretariatu Rady UE stanowiska Koordynatora Antyterrorystycznego UE. Dostrzeżono konieczność wprowadzenia 14 grudnia 2004 r. przewidzianej w Planie działania Strategii UE wobec zwalczania finansowania terroryzmu (The fight against terrorist financing, 16089/04, JAI 566, ECOFIN 424, EF 64, RELEX 655, COTER 91, Brussels, 14 grudnia 2004 r., http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st16/st16089.en04.pdf). Pranie pieniędzy i finansowanie terroryzmu zaczęto traktować jako główne zagrożenia dla systemu finansowego UE i bezpieczeństwa jej obywateli.

Zamachy londyńskie z 7 lipca 2005 r. doprowadziły do kolejnych działań UE na rzecz zwalczania terroryzmu. Najważniejszym tego efektem było przyjęcie na początku grudnia 2005 r. fundamentalnego dokumentu zatytułowanego Strategia UE w zakresie zwalczania terroryzmu (The European Union Counter-Terrorism Strategy, 14469/4/05, REV 4, http://register.consilium.eu.int/pdf/en/05/st14/st14469-re04.en05.pdf., Delivet P., 2016, s. 2). W 2005 r. została opublikowana The EU Counter-Terrorism Strategy, gdzie podano, iż zgodnie z prawem UE przestępstwa terrorystyczne to czyny mające na celu: poważne zastraszenie ludności, bezprawne zmuszenie rządu lub organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania jakiegoś działania, poważną destabilizację lub zniszczenie podstawowych struktur politycznych, konstytucyjnych, gospodarczych lub społecznych danego państwa lub danej organizacji międzynarodowej. Uznano też, że należy unikać politycznego wymiaru definiowania terroryzmu.

Kolejnym ważnym dokumentem przyjętym po atakach londyńskich była Strategia UE w sprawie zwalczania radykalizacji postaw i rekrutacji do ugrupowań

terrorystycznych (Bolechów, 2014, s. 63–65). Strategia została zmieniona w listopadzie 2008 r. Ważne znaczenie można przypisać środkom zwalczania terroryzmu zawartym w tzw. programie sztokholmskim (ibidem, s. 65, Program Sztokholmski – otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli, Dziennik Urzędowy UE, 4.5.2010 [2010/C 115/01], http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:pl:PDF. Decyzja Ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu [2002/475/WSiSW], Dziennik Urzędowy UE, 22.6.2002, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32002F0475:PL:PDF). Program sztokholmski podkreśla m.in. konieczność szczególnego wzmocnienia elementu zapobiegania ze strategii zwalczania terroryzmu oraz planie działania służącym jego realizacji (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości dla europejskich obywateli, Plan działań służący realizacji programu sztokholmskiego, Bruksela, dnia 20.4.2010, KOM [2010] 171, http://eur- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0171:FIN:PL:PDF). W dziedzinie bezpieczeństwa cybernetycznego w 2005 r. przyjęto decyzję ramową w sprawie ataków na systemy informatyczne (32006F022-EN--EUR-Lex-European Union, *Decyzja ramowa Rady 2005*/222/WSiSW z dnia 24 lutego *2005 r. w sprawie ataków* na *systemy informatyczne*, 16 marca 2005 r.). W zakresie elementu ochrony w 2006 r. wprowadzono paszporty biometryczne w The Schengen Information System (SIS). Rezultatem „The Schengen Borders Code" była regulacja z 15 marca 2006 r., która przewiduje brak sprawdzania paszportów wewnątrz granic wewnętrznych. Niemniej uwzględniono szczególne przypadki poważnego zagrożenia publicznego porządku lub wewnętrznego bezpieczeństwa, w tym zagrożeń będących rezultatem ataku terrorystycznego (Delivet, 2016, s. 3). Oznaczało to możliwość nieskrępowanego poruszania się w ramach granic strefy Schengen przez mieszkańców krajów strefy. Wprowadzono dwie listy wiz z 2001 r. – biała dla osób, które nie potrzebowały wizy dla podróży między państwami UE, i czarna uwzględniająca państwa, których obywatele musieli mieć dokumenty tożsamości. W 2008 r. czarna lista zawierała 130 państw (np. państwa z środkowowschodniej Europy, południowej Azji, Azji Centralnej i Afryki). Procedury i warunki dla otrzymania wizy zdefiniowano w Kodeksie Dowodowym (Visa Code) (Regulation EC 810/2009), który był legislacją związaną z poprzednimi decyzjami Schengen i wspólnymi konsularnymi instrukcjami (Leonard, 2010).

W 2008 r. w UE wydano „decyzję ramową", zmieniającą poprzednią „decyzję ramową" w sprawie zwalczania terroryzmu. Jak twierdzi Zdzisław Galicki, powinna być tu ustawowa regulacja prawna dla ostatecznego rozwinięcia tego problemu (Galicki, 2010, s. 56). Komunikat z 2009 r. ustanowił plan działania dotyczący działań w związku z zagrożeniami dla krytycznej infrastruktury informacyjnej (Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience, Brussels, 30.3.2009 COM [2009], http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0149:FIN:EN:PDF). Przyjęto też wiele przepisów ramowych dotyczących bezpieczeństwa transportu, w szczególności cywilnego transportu lotniczego oraz morskiego. Opracowany przez komisję plan działania UE w sprawie poprawy bezpieczeństwa materiałów wybuchowych został zatwierdzony przez Radę w kwietniu 2008 r. W zakresie elementu ścigania zatwierdzono liczne instrumenty wspomagające gromadzenie oraz wymianę informacji między organami ścigania i władzami sądowymi w państwach członkowskich (m.in. dyrektywa dotycząca zatrzymywania danych, decyzja ramowa o uproszczeniu wymiany danych i danych wywiadowczych między organami ścigania). Europejski nakaz aresztowania ułatwił przekazywanie między państwami członkowskimi osób podejrzanych o popełnienie poważnych przestępstw, w tym dokonanie aktów terrorystycznych. Europol (Europejski Urząd Policji) usprawnił swoją działalność dzięki nowym ramom prawnym i zacieśnił swoją współpracę z Eurojustem (Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych), tworząc także wiele instrumentów o charakterze strategicznym, jak europejska baza danych o bombach oraz system wczesnego ostrzegania dotyczących materiałów wybuchowych i chemicznych, biologicznych, radiologicznych oraz jądrowych. Ustanowiono przepisy prawne mające służyć rozwiązaniu problemu finansowania terroryzmu. W zakresie elementu reagowania najważniejszym mechanizmem wypracowanym w ostatnich latach jest europejski instrument ochrony ludności, mający zagwarantować skoordynowaną reakcję na każdego rodzaju kryzys, także atak terro-

rystyczny, poprzez połączenie potencjału wszystkich państw członkowskich. Uwzględniając na poziomie UE rozwiązania dotyczące koordynacji w sytuacjach kryzysowych i dla komisji (system ARGUS), uruchomiono mechanizmy zapewniające skoordynowaną odpowiedź (Bolechów, 2014, s. 65). W czerwcu 2009 r. Komisja Europejska przyjęła komunikat i nakreśliła unijny plan działania, zatwierdzony przez Radę UE w listopadzie 2009 r., odnoszący się do materiałów biologicznych, chemicznych, radiologicznych i jądrowych. UE wzięła pod uwagę szereg inicjatyw dla przeciwdziałania finansowania terroryzmu, by zapewnić zupełną identyfikowalność transferu pieniędzy wewnątrz i poza Unią. Ten ostatni zawiera także porozumienie z USA w sprawie Programu śledzenia finansowania przesyłek terrorystycznych finansów (Terrorism Finance Tracking Programme – TFTP), który zaczął działać w sierpniu 2010 r. (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Unijna polityka przeciwdziałania terroryzmowi: najważniejsze osiągnięcia i nadchodzące wyzwania…, Bolechów, 2014, s. 60–61).

W 2009 i 2010 r. przyjęto wiele wspólnych deklaracji, przede wszystkim wspólne oświadczenie UE i Stanów Zjednoczonych w sprawie zamknięcia więzienia Guantanamo i przyszłej współpracy, wspólne oświadczenie UE i Stanów Zjednoczonych na temat zacieśniania współpracy transatlantyckiej w obszarze sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa, wspólne oświadczenie z Toledo na temat bezpieczeństwa lotniczego oraz wspólne oświadczenie z 2010 r. na temat zwalczania terroryzmu. Zawarto również wiele ważnych umów i porozumień ze Stanami Zjednoczonymi. Są wśród nich dwa porozumienia o współpracy z Europolem, porozumienie o współpracy z Eurojustem oraz umowa o danych dotyczących przelotu pasażera (PNR) (Delivet P., 2016, s. 3–4, Leonard S., 2010. Por. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Unijna polityka przeciwdziałania terroryzmowi: najważniejsze osiągnięcia i nadchodzące wyzwania, Bruksela, dnia 20.7.2010, KOM[2010] 386, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0386:FIN:PL:PDF, s. 14).

Od 2011 r. około 5 000 obywateli UE dotarło lub usiłowało dotrzeć według szacunków do stref konfliktu – głównie w Iraku i Syrii – aby dołączyć do grup terrorystycznych, takich jak ISIL/Daisz. 30% z nich powróciło już do swoich krajów. Kwestia zagranicznych bojowników od wielu lat zajmuje ważne miejsce w programie politycznym UE (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). W tym czasie wskazuje się na rosnącą liczbę aresztów na podłożu wynikającym z religii umotywowanej terroryzmem. W 2013 r. zgodnie z danymi Europolu w państwach członkowskich UE doszło do ataków terrorystycznych: 63 we Francji, 33 w Hiszpanii, 35 w Wielkiej Brytanii (Delivet, 2016, s. 2). Urosła zatem liczba przestępców i terrorystów, którzy do planowania i popełniania przestępstw wykorzystują nowe technologie. Aby ich identyfikować i skazywać, organy ścigania i organy sądowe coraz częściej wykorzystują elektroniczny materiał dowodowy. UE, mając na uwadze cyfryzację, chciałaby zapewnić w sądach skuteczniejszy mechanizm transgranicznego dostępu do elektronicznego materiału dowodowego.

Finansowanie działań UE w zakresie zwalczania terroryzmu realizowane było w ramach programu „Bezpieczeństwo i ochrona wolności", który przewiduje szczególny program na rzecz zapobiegania terroryzmowi, gotowości oraz zarządzania skutkami ataków terrorystycznych i innymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa, a także program na rzecz zapobiegania przestępczości i walki z nią (Delivet, 2016, s. 5, Leonard, 2010). W latach 2007–2013 na potrzeby wspierania polityki zwalczania terroryzmu i przestępczości zorganizowanej przeznaczono 745 mln euro. W ramach tych programów sfinansowano 12 projektów służących wdrażaniu strategii UE w dziedzinie walki z terroryzmem. Należy także uwzględnić kwestię współpracy międzynarodowej, a w jej ramach współpracy z organizacjami międzynarodowymi i państwami trzecimi, biorąc pod uwagę zagadnienia w zakresie zapobiegania i zwalczania terroryzmu zwłaszcza po 11 września 2001 r. Uwzględniono organizacje takie jak: ONZ i G8 (Grupa Rzymska, Grupa Lyońska, Grupa ds. Walki z Terroryzmem). Rada Europy czy OBWE są także kolejnymi organizacjami mającymi znaczenie dla poprawnej współpracy państw i UE (Bolechów, 2014, s. 65–66).

Współpraca UE z innymi państwami

W tej części artykułu poddano analizie relacje UE ze Stanami Zjednoczonymi, a szczególnie finalizacji umowy w sprawie programu śledzenia środków finansowych należących do terrorystów (zob. Agreement between the European Union and the United States of America on the processing and transfer of Finan-

cial Messaging Data from the European Union to the United States for the purposes of the Terrorist Finance Tracking Program, „Official Journal of the European Union", 27.07.2010). „Umowy dotyczące przekazywania danych PNR podpisano również z Kanadą i Australią. Na poziomie ekspertów podjęto szereg konkretnych działań zmierzających do polepszenia praktycznej współpracy z partnerami UE w dziedzinie zwalczania terroryzmu, w tym pod koniec 2008 roku zorganizowano konferencję ekspertów na temat bezpieczeństwa materiałów wybuchowych. Następnie w 2010 roku odbyły się specjalistyczne konferencje UE–Stany Zjednoczone na temat materiałów wybuchowych, ochrony infrastruktury krytycznej oraz zapobieganiu radykalizacji postaw" (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady: Unijna polityka przeciwdziałania terroryzmowi: najważniejsze osiągnięcia i nadchodzące wyzwania…, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0386:FIN:PL:PDF, s. 14). W 2014 r. Rada UE przyjęła unijną strategię walki z terroryzmem/zagranicznymi bojownikami, koncentrującą się na Syrii i Iraku. Wskazała w niej kilka obszarów priorytetowych, takich jak poprawa współpracy z państwami trzecimi przy wykrywaniu sieci werbunkowych i identyfikowaniu zagranicznych bojowników (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). Zwalczanie terroryzmu stało się jednym z głównych kierunków działania w obszarze bezpieczeństwa w UE koncentrującą się na zagadnieniach międzynarodowych (np. w ramach priorytetu „Łady regionalne oparte na współpracy" proponującym zacieśnienie współpracy z Radą Państw Zatoki Perskiej została podpisana Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 marca 2015 r. w sprawie stosunków UE z Ligą Państw Arabskich przy współpracy w zwalczaniu terroryzmu, 2015/2573[RSP], https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0077_PL.html, Unią Afrykańską – zainteresowana taką tematyką stała się UE wraz z AKP). REZOLUCJA w sprawie pilnego charakteru nowych środków walki z międzynarodowym terroryzmem (2018/C 415/04) przyjęta przez Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne AKP-UE w dniu 20 czerwca 2018 r. w Brukseli (Belgia) (Dz.U. L 88 z 31.3.2017, s. 6) czy Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) (REZOLUCJA w sprawie pilnego charakteru nowych środków walki z międzynarodowym terroryzmem (2018/C 415/04) przyjęta przez Wspólne Zgromadzenie Parlamentarne AKP-UE w dniu 20 czerwca 2018 r. w Brukseli (Belgia) (Dz.U. L 88 z 31.3.2017, s. 6) (Tereszkiewicz, 2018, s. 34), a nie jedynie wewnętrznych spraw w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi.

Istotna jest także współpraca i relacje z państwami określanymi jako priorytetowe z punktu widzenia konieczności zwalczania zagrożenia terrorystycznego, w państwach takich jak Afganistan, Pakistan, Irak, Jemen, Somalia i region Sahelu (Bolechów, 2014, s. 68–69). Wchodzą tu w grę także państwa z Bałkanów (w tym zwłaszcza Kosowo, Bośnia i Hercegowina) czy Kaukazu, biorąc pod uwagę bezpieczeństwo UE. W krajach Afryki Północnej UE natrafiła na pewne trudności, wynikające m.in. z preferowania przez owe kraje umów bilateralnych, zwłaszcza z byłymi metropoliami kolonialnymi i państwami sąsiadującymi (Francja, Hiszpania, Włochy) (Unijna strategia na rzecz bezpieczeństwa i rozwoju w Sahelu: European Union External Action Service: Strategy for Security and Development in the Sahel, http://eeas.europa.eu/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf, Bolechów, 2014, s. 38, 68–69, Lonca, 2006, s. 138–173, zob. unijną strategię na rzecz bezpieczeństwa i rozwoju w Sahelu: European Union External Action Service: Strategy for Security and Development in the Sahel, http://eeas.europa.eu/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf), oraz ze świadomości, iż zapobieganie i zwalczanie terroryzmu jest zadaniem złożonym i obfitującym w potencjalnie kosztowne skutki uboczne (Bolechów, 2014, s. 38). Bezpieczeństwo Unii i jej obywateli jest bezpośrednio związane z tym, co dzieje się poza Europą. W 2015 r. Rada postanowiła wyraźniej działać na arenie międzynarodowej, by zwalczać terroryzm, zwłaszcza w regionie Morza Śródziemnego, Bliskiego Wchodu, Afryki Północnej, Zatoki Perskiej i Sahelu. Zdecydowała: zacieśnić współpracę z kluczowymi partnerami, rozpocząć nowe przedsięwzięcia wspierające budowę zdolności, intensywniej działać przeciw radykalizacji i brutalnemu ekstremizmowi (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). Niemniej jednak pomimo tych starań doszło do dżihadowskich ataków ze skutkiem śmiertelnym w Paryżu w styczniu i listopadzie 2015 r., w Kopenhadze w lutym 2015 r., w Brukseli w marcu 2016 r. Zagrożenia te znalazły także odpowiedź ze strony UE, mimo iż mechanizmy traktatowe nie wpływają na możliwość samodzielnego egzekwowania odpowiedzialności przez wymienione państwa, dla zapewnienia im publicznego porządku i ochrony wewnętrznego bezpieczeństwa (art. 72 Traktatu).

Między państwami europejskimi należącymi bądź nie do UE istnieje współpraca technologiczna, naukowa, ekonomiczna i kulturowa. Akcja Komisji Europejskiej zaplanowana na 2 lutego 2016 r. ukierunkowana była na przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu przez kontrolowanie wirtualnej waluty na platformach handlowych, wykluczenie anonimowości w przypadku kart przedpłaconych (*prepaid cards*), zapewnienie efektywnej kooperacji między jednostkami wywiadu finansowego. Pozostają postępujące procesy globalizacji geopolitycznych zmian prowadzące do zmian w UE związanych z wymianą osób i informacji. W kontekście globalnych wyzwań pozostają przestępstwa, takie jak pranie pieniędzy, finansowanie terroryzmu czy unikanie opodatkowania. Wymaga to nie tylko głębszej współpracy między instytucjami UE, ale i państwami nieczłonkowskimi, takimi jak np. Ukraina. Oczekuje się także rozwijania partnerstw z organami pozaunijnymi. Zwrócono zatem uwagę na państwa OSCE dla zapewnienia bezpieczeństwa, w tym antyterroryzmu, mające także znaczenie dla wdrażania bezpieczeństwa UE (Kryshtanovych, Akimova, Shamrayeva, Karpa, Akimov, 16.08.2022, s. 501). Obecnie nie należą do UE państwa takie jak Norwegia, Kazachstan, Gruzja. Ukraina nadal pozostaje w stanie wojny z Rosją.

Rola Unii Europejskiej i państw UE w sprawach antyterrorystycznych

W odpowiedzi na serię zamachów, do których doszło od 2015 r., UE przyjęła różnorodne środki mające powstrzymać terroryzm. W tym roku unijni przywódcy wydali także wspólne oświadczenie, by wskazać UE i jej państwom członkowskim kierunek prac. Walka z terroryzmem jest traktowana jako priorytet UE. Zaapelowali o konkretne kroki w trzech dziedzinach: zapewnianie bezpieczeństwa obywatelom, zapobieganie radykalizacji i ochrona wartości, współpraca z partnerami międzynarodowymi (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). Mechanizmy zawarte w traktatach nie wpływały na wykonywanie obowiązków wynikających z traktatów w zakresie utrzymania porządku publicznego i ochrony wewnętrznego bezpieczeństwa (art. 72 TFEU treaty on the functioning of the European Union) (Delivet, 2016, s. 3). UE powinna zagwarantować wysoki poziom bezpieczeństwa, zwłaszcza przy koordynacji środków między policją a prawnymi władzami (art. 67 TFEU). P. Delivet uważa, że „zagadnienie europejskich środków dodanych jest większe w bitwie, która jako pierwsza należy do państw członkowskich". Pomimo że walka z terroryzmem i zapewnianie bezpieczeństwa są w pierwszej kolejności domeną państw członkowskich, zamachy terrorystyczne z ostatnich lat pokazały, że jest to wspólne zadanie wymagające zbiorowych działań. UE pomaga chronić swoich obywateli, ponieważ zapewnia państwom członkowskim główne forum współpracy i koordynacji działań (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism). W marcu 2017 r. UE przyjęła dyrektywę odnoszącą się do zwalczania terroryzmu. Dyrektywa kryminalizuje takie czyny jak: podejmowanie szkoleń czy podróży w celach terrorystycznych, organizowanie lub ułatwianie takich podróży, udostępnianie lub zbieranie funduszy na rzecz grup lub działań terrorystycznych (UE zaostrza przepisy przeciw nowym formom terroryzmu – komunikat prasowy, 7.03.2017 r.). Do aktualnych aktów prawnych UE z zakresu zwalczania terroryzmu należą: EU Framework Decision on Terrorism i EU Directive 2017/541 on combating terrorism (dyrektywa UE o zwalczaniu terroryzmu z 2017 r.).

W tym samym okresie UE przyjęła także rozporządzenie zmieniające kodeks graniczny Schengen. Rada przyjmuje rozporządzenie o zaostrzeniu kontroli na granicach zewnętrznych (komunikat prasowy, 7.03.2017 r.). Nowe przepisy dotyczą państw członkowskich, zobowiązując je, by systematycznie kontrolowały w odpowiednich bazach danych wszystkie osoby przekraczające granice zewnętrzne, w tym obywateli UE i członków ich rodzin.

Od 2018 r. w UE obowiązują surowsze przepisy zapobiegające praniu pieniędzy. Zwalczanie finansowania terroryzmu stało się istotnym przedmiotem w UE. Przepisy utrudniają ukrywanie nielegalnych środków pod przykrywką fikcyjnych firm oraz zaostrzają kontrolę wysokiego ryzyka wobec państw trzecich. Zwiększają również rolę organów nadzoru finansowego oraz usprawniają dostęp do informacji i ich wymianę. W czerwcu 2019 r. Rada UE przyjęła nowe przepisy mające ograniczyć dostęp przeciętnych użytkowników do prekursorów materiałów wybuchowych i zapewnić uzyskiwanie zgłoszeń o podejrzanych transakcjach na każdym etapie łańcucha dostaw. Prekursory materiałów wybuchowych to substancje chemiczne, które mogą zostać wykorzystane w legalnych celach. Zdarza

się jednak, że są stosowane niezgodnie z przeznaczeniem – do nielegalnej produkcji materiałów wybuchowych w warunkach domowych (https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/). Wiele działań UE może być wątpliwa, gdy są związane z troską o to, by zaangażowanie w aktywność antyterrorystyczną nie wiązało się z destrukcyjnymi skutkami ubocznymi w zakresie praw podstawowych; UE i kraje członkowskie powinny przywiązywać do nich fundamentalną wagę. Należy dbać, by nie powodowało to destrukcyjnych skutków ubocznych w zakresie praw podstawowych. Niepokój budzą zwłaszcza działania o niedostatecznej transparentności oraz projekty mające na celu zbieranie i analizę informacji, które postrzega się jako zagrażające naruszeniami wolności i praw obywateli, w tym zwłaszcza prawa do prywatności (np. Projekt Indect, http://www.indect-project.eu/: Inteligentny system informacyjny wspierający obserwację, wyszukiwanie i detekcję dla celów bezpieczeństwa obywateli w środowisku miejskim [ang. Intelligent information system supporting observation, searching and detection for security of citizens in urban environment], por. Wierciński, 2022).

W czerwcu 2020 r., aby ponownie wyrazić zdecydowaną wolę ochrony obywateli UE przed terroryzmem i brutalnym ekstremizmem, Rada zaapelowała o zwiększenie zaangażowania UE w działania zewnętrzne na rzecz zwalczania terroryzmu. W ramach zapobiegania terroryzmowi i brutalnemu ekstremizmowi Rada przyjęła konkluzje o działaniach zewnętrznych UE (Komunikat prasowy, 16.06.2020 r.). Współpraca z państwami trzecimi także ma miejsce.

W listopadzie 2020 r. w związku z zamachami terrorystycznymi we Francji, w Niemczech i Austrii unijni ministrowie spraw wewnętrznych postanowili jeszcze bardziej zintensyfikować wspólne działania w walce z terroryzmem, bez narażania na szwank wspólnych wartości UE, takich jak demokracja, sprawiedliwość i wolność słowa (Wspólne oświadczenie unijnych ministrów spraw wewnętrznych w sprawie ostatnich ataków terrorystycznych w Europie 13 listopada 2020 r.). W grudniu 2020 r. unijni przywódcy potwierdzili, że są jednomyślni w walce z radykalizacją, terroryzmem i brutalnym ekstremizmem (Konkluzje Rady Europejskiej, 10–11.12.2020 r.).

W 2023 roku na terenie UE odnotowano łącznie 120 ataków terrorystycznych, z czego 98 zakończyło się powodzeniem, 9 było nieudanych, a 13 udaremniono. Są różne nurty terrorystyczne. Należą do nich np. grupy separatystyczne, skrajnie lewicowe, anarchistyczne, a jeden z nich odnosi się do dżihadystów (Najnowszy Europejski Raport o Sytuacji i Tendencjach w Zakresie Terroryzmu [EU TE-SAT] 2024, przygotowany przez Europol, w ścisłej współpracy z państwami członkowskimi UE i partnerami międzynarodowymi, a opublikowany w grudniu 2024 r.). Pokazuje spojrzenie na kluczowe zjawiska, tendencje i wyzwania zidentyfikowane w 2023 r. Został on opisany przez Adama Jawora (idem, 2.01.2025). Terroryzm obejmuje bowiem różne ideologie i metody działania. Podkreśla się, że na bezpieczeństwo wewnętrzne państw członkowskich UE mają zjawiska, które, jak wskazano wyżej, zachodzą poza granicami UE.

W 2023 r. 14 ataków terrorystycznych dżihadystów miało miejsce w Belgii, Francji, Niemczech i Hiszpanii; 5 z nich zostało dokonanych, a 9 udaremnionych. Terroryzm dżihadystyczny był najbardziej śmiercionośny w UE, z 12 rannymi i 6 zabitymi. Europejskie służby odpowiedzialne za wymiar sprawiedliwości i bezpieczeństwo biorą pod uwagę szereg działań podejmowanych w odpowiedzi na zidentyfikowane zagrożenia. W 2023 r. aresztowania, procesy i wyroki skazujące w sprawach terrorystycznych potwierdzają skuteczność i determinację w zwalczaniu terroryzmu. Eurojust i Europol wymieniają informacje, gromadzą je i analizują, wspierając państwa członkowskie w identyfikowaniu i neutralizacji zagrożeń. Istotną rolę mają także zmiany w ustawodawstwie antyterrorystycznym, dostosowujące prawo do nowych wyzwań. Działania te obejmują zasady współpracy międzynarodowej oraz definicje przestępstw, kary, środki bezpieczeństwa.

Pomoc Ukrainie przez Unię Europejską i jej państwa

Wojna przeciwko Ukrainie prowadzona przez Rosję rozpoczęła się w 2014 r. Sprawa Ukrainy w 2016 r. była już rozpatrywana przez Europejski Trybunał Obrachunkowy (komunikat prasowy: Wsparcie UE na rzecz reform na Ukrainie nie pomogło w zwalczaniu korupcji na wysokim szczeblu, 23.09.2021). Nadużycia finansowe, korupcja są częścią zorganizowanych grup przestępczych. Wprowadzono obecnie nowe prawo ukraińskie. Zostały podjęte działania zwalczające korupcję. Korupcja to nadużywanie władzy dla własnych korzyści, osłabiając państwo i instytucje, a terroryzm

to użycie przemocy w celu osiągnięcia korzyści politycznych. Korupcja może wspomagać działalność terrorystyczną, np. przez ułatwianie transportu broni, przez przemieszczanie terrorystów. Trzeba zatem wzmacniać instytucje państwowe, potrzebna jest współpraca między służbami odpowiedzialnymi za zwalczanie korupcji i terroryzmu, konieczne jest podnoszenie świadomości społecznej na temat zagrożeń związanych z korupcją i terroryzmem; ważne są promowane wartości takie jak uczciwość, praworządność i odpowiedzialność społeczna. Trybunał ten uznał, że „pomimo działań UE korupcja i zawłaszczanie państwa przez oligarchów nadal są powszechnym problemem w Ukrainie" – co wynika ze sprawozdania specjalnego opublikowanego przez Europejski Trybunał Obrachunkowy. UE starała się uwzględnić walkę z korupcją w swoich działaniach jako priorytet o charakterze przekrojowym. W związku z tym kierowała na ten cel środki finansowe oraz podejmowała wysiłki w różnych sektorach, począwszy od organów ochrony konkurencji po sądownictwo i społeczeństwo obywatelskie. W ocenie kontrolerów wsparcie i środki, które wprowadzono, nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów (https://www.eca.europa.eu/pl/Pages/NewsItem.aspx?nid=16435#). Od ponad 20 lat UE wspiera zatem Ukrainę w realizacji programu reform.

W 2022 r. odbył się kolejny rosyjski atak zbrojny (Cichomski, 2024, s. 91). W tym celu zastosowano mechanizmy terroru państwowego (Turowski, 2023, s. 58, Cichomski, 2024, s. 91–131). Prowadzone były działania zbrojne, które mogły być uznane za sponsorujące/wspierające terroryzm (Cichomski, 2024, s. 91–131).

Wprowadzane stopniowo przez zachód Europy i USA sankcje natury gospodarczej powodują z drugiej strony coraz większe trudności w zarządzaniu gospodarką rosyjską. Dokucza tam zwłaszcza paraliż systemu bankowego spowodowany brakiem możliwości korzystania z systemu SWIFT (The Swift International Payment System) (Dziennik Gazeta Prawna, Zgromadzenie Ogólne ONZ – Wszyscy poza Chinami potępili działania Rosji). Państwa UE (np. Polska, Niemcy, Belgia) pomagają Ukrainie, wysyłając do niej broń – Szwecja i Wielka Brytania np. uczą ukraińskich czołgistów od 30 stycznia 2023 r., Polska w Świętoszowie 31 stycznia 2023 r. podała dane Ukraińcom będące sposobami obrony za pomocą czołgów Leopard 2, informujące, jak z broni tej korzystać; pomoc ukraińskim czołgistom zakończyła się 9 marca 2023 r. Portugalia jest kolejnym państwem, które poinformowało 4 lutego 2023 r., że chciałoby przekazać na terytorium Ukrainy czołgi Leopard 2. W 2024 r. Kanada, Norwegia, Australia, Korea Północna stały się jednymi z państw uwzględniającymi konieczność uzyskania pokoju w Ukrainie. USA jest wciąż członkiem NATO.

Jednak prezydent Ukrainy podał informację w 2025 r., że Rosja naruszyła zawieszenie broni 2935 razy podczas wielkanocnego rozejmu. Premierzy Wielkiej Brytanii, Niemiec i Polski przyjechali do Kijowa, by spotkać się z prezydentem Ukrainy, który twierdzi, że rosyjskie działania przeciwko Ukrainie mają charakter terrorystyczny. Obecny prezydent Ukrainy jest prawnikiem. Już jako prezydent dostrzegł potrzebę wprowadzenia zbrodni terrorystycznej do prawa krajowego, skoro ta zbrodnia była już znana i zamieszczona w prawie Federacji Rosyjskiej. W nowym kodeksie Federacji Rosyjskiej przestępstwo terroryzmu zostało zamieszczone w art. 205 k.k. Zgodnie z nim przestępstwo terroryzmu polega na dokonywaniu eksplozji, wywoływaniu pożarów lub innych zdarzeń tworzących niebezpieczeństwo śmierci ludzi, powodowania znacznej szkody materialnej lub zaistnienia innych społecznie niebezpiecznych następstw, jeśli działania te były podjęte w celu naruszenia niebezpieczeństwa publicznego, zastraszenia społeczeństwa lub wywarcia wpływu na decyzje podejmowane przez organy władzy, a także na groźbie dokonania wymienionych działań w tych celach. Sprawcą na mocy tego przepisu przestępstwa może być osoba, która ukończyła lat 14, działająca w winie umyślnej, w konkretnym celu. W ostatnich latach zmieniała się wysokość kary za to przestępstwo (por. Laskowska, 2006, s. 104–107). Twierdzi się, że prowadzone są działania przez prorosyjskie grupy oferujące kryptowaluty w zamian za hybrydowe ataki wzdłuż Unii Europejskiej. Rosyjscy i irańscy agenci stoją za sponsorowanym przez państwo terroryzmem. Dziennikarze dostrzegli i otrzymali prośby przeprowadzenia różnych aktów sabotażu na siedziby UE. Za to wsparcie oferowano im kryptowaluty. Rosjanie rekrutują prorosyjskich ludzi do dezinformacji, sabotażu i cyberataków w UE i NATO (Roussi, Cerulus, 12.03.2025). 5 i 6 czerwca 2025 r. trwały ataki Rosji na Ukrainę, na Kijów. W odpowiedzi Ukraina uderzyła w rafinerię rosyjską (Zmasowany atak Rosji i odpowiedź Ukrainy. Płonie rosyjska rafineria, 6.06.2025 r.).

9 czerwca 2025 r. trwały w różnych miejscach w Kijowie ataki rosyjskich dronów na stolicę Ukrainy.

W Wielkiej Brytanii premier postanowił o wysyłaniu broni do Ukrainy. Niektóre państwa Europy także myślą o wysłaniu żołnierzy, jednak Polska nie chce aktualnie wysyłać sił zbrojnych do Ukrainy. 11 czerwca 2025 r. Rosja napadła na Charków przy użyciu dronów. Działania wobec ludności cywilnej są „realizowane zgodnie z modelem naukowym, w którym złamanie, zastraszenie i sterroryzowanie społeczeństwa mają w konsekwencji doprowadzić do utraty woli oporu przez ośrodek kierowniczy państwa" (Turowski, 2023, s. 60). Jednak początkowa „potrzeba", „możliwość" uwzględnienia przez obywateli Ukrainy bycia obywatelami Rosji zmieniła się przy obecnej potrzebie uwzględnienia własnego państwa odrębnego od Rosji i innych państw. W tym samym dniu premier Szwecji wskazał na cyberataki ze strony Rosji na telewizję publiczną, banki, firmy (przedsiębiorstwa), organizacje. Podano wówczas także informację o prowadzeniu wojny hybrydowej przeciwko Polsce i innym krajom UE. 23 czerwca 2025 r. setki rosyjskich dronów i rakiety wysyłane są na Kijów. Z 28 na 29 czerwca Rosja przeprowadziła największy atak powietrzny na Ukrainę od początku wojny (użyto 180 dronów). Wciąż nie doszło zatem do zawieszenia broni między Ukrainą a Rosją.

Zakończenie

Reasumując, Unia Europejska stała się w ostatnich latach jednym z najważniejszych niepaństwowych podmiotów zapobiegających i zwalczających terroryzm w skali międzynarodowej. Należy stwierdzić, iż rośnie liczba przestępców i terrorystów, którzy do planowania i popełniania przestępstw wykorzystują nowe technologie. Aby ich identyfikować i skazywać, organy ścigania i organy sądowe coraz częściej wykorzystują elektroniczny materiał dowodowy. Nastąpiła zatem cyfryzacja współpracy sądowej. Wiele działań UE budzić może wątpliwości, gdy są motywowane szczególnie troską o to, by zaangażowanie w aktywność antyterrorystyczną nie powodowało skutków ubocznych w zakresie praw podstawowych, do których UE i kraje członkowskie powinny przywiązywać fundamentalną wagę. UE wspiera także inne państwa, w tym zwłaszcza Ukrainę. Prowadzone tam działania zbrojne przeciwko UE i Ukrainie mają charakter terrorystyczny, a by im zapobiec, konieczne jest wsparcie ze strony państw UE.

Bibliografia

1. Bolechów B., *Terroryzm*, [w:] Florczak A., Lisowska A. (red.), *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, OTO Agencja Reklamowa, Wrocław 2014.
2. Cichomski M., *Między konfliktem zbrojnym a terroryzmem państwowym – szczególne indywidualne środki ograniczające przyjęte w Polsce w kontekście wojny w Ukrainie i sytuacji w Białorusi. Perspektywa prawna*, „Terroryzm – studia, analizy, prewencja" 2024, nr 5, https://doi.org/10.4467/27204383TER.24.03.19391.
3. Delivet P., *The European Union and the fight to counter terrorism, European Issues Politics and democracy*, "European Issue" n°386, Foundation Robert Shuman, 30th March 2016, issue 709.
4. Filipkowski W., *Formy zwalczania terroryzmu na podstawie wybranych uregulowań Unii Europejskiej i NATO*, [w:] Indecki K., Potejko P. (red.), *Terroryzm. Materia ustawowa?*, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralny Ośrodek Szkolenia im. Gen. Stefana Roweckiego 2010.
5. Hołyst B., *Terroryzm*, Tom I, Warszawa 2011.
6. Galicki Z., *Zapobieganie terroryzmowi w świetle prawa międzynarodowego: konfrontacja z prawem europejskim i krajowym*, [w:] Indecki K., Potejko P. (red.), *Terroryzm. Materia ustawowa?*, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralny Ośrodek Szkolenia im. Gen. Stefana Roweckiego 2010.
7. Jawor A., *Terroryzm w Europie to wciąż problem*, Infosecurity, 2.01.2025 r.
8. Kryshtanovych M., Akimova L., Shamrayeva V., Karpa M., Akimov O., *Problems of European Integration in the Construction of EU Security Policy in the Context of Counter-Terrorism, Problems of European Integration in the Construction of EU Security Policy in the Context of Counter-Terrorism*, „International Journal of Safety and Security Engineering" 2022, Vol. 12, No. 4.8, http://iieta.org/journals/ijsse (dostęp: 16.08.2022).
9. Laskowska K., *Rozwój antyterrorystycznego ustawodawstwa w Federacji Rosyjskiej*, [w:] Indecki K. (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Wydawnictwo WiS 2006.
10. Leonard S., *Migration Controls and EU Counter-Terrorism*, [w:] *The Use and Effectiveness of Migration Controls as a Counter-Terrorism Instrument in European Union*, CEJISS, University of Manchester 2010.
11. Lonca R., *Powiązania przestępczości zorganizowanej z ugrupowaniami terrorystycznymi w Iraku, Afganistanie, na Bałkanach i Kaukazie*, [w:] Indecki K. (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Wydawnictwo WiS 2006.

12. Reinisch, *The Actions of the European Union to Combat International Terrorism*, [w:] Bianchi A., Naqvi Y. (red.), *Enforcing International Law Norms Against Terrorism*, Hart Publishing Portland 2004.
13. Roussi A., Cerulus L., *Russia is conducting 'state-sponsored terrorism' against Europe, EU chief diplomat warns*, Politico, 3.12.2025.
14. Szlachter D., *Walka z terroryzmem w Unii Europejskiej. Nowy impuls*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
15. Tereszkiewicz F., *Analiza dokumentów strategicznych UE,* „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem" 2018, Vol. 40, No. 1.
16. Turowski P., *Rosyjski terror państwowy i masowe represje zastosowane wobec ludności cywilnej*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2023, nr 4.
17. Wierciński J., *Gdańsk przetestuje Wielkiego Brata*, „Gazeta Gdańska", http://www.wybrzeze24.pl/gazeta-gdanska-temat-dnia/gdansk-przetestuje-wielkiego-brata (dostęp: 12.08.2022).
18. *Zmasowany atak Rosji i odpowiedź Ukrainy. Płonie rosyjska rafineria*, Bussiness insider (6.06.2025).
19. https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism.
20. http://eeas.europa.eu/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf.